

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (tredje avdelningen)

10 september 2015 *

”Begäran om förhandsavgörande — Socialpolitik — Direktiv 2003/88/EG — Skydd för arbetstagares hälsa och säkerhet — Arbetstidens förläggning — Artikel 2 led 1 — Begreppet ’arbetstid’ — Arbetstagare som saknar en fast bestämd arbetsplats eller en arbetsplats där arbetet vanligtvis utförs — Restid mellan arbetstagarens bostad och den första respektive sista kunden”

I mål C-266/14,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av den nationella domstolen (Audiencia Nacional Spanien) genom beslut av den 22 maj 2014, som inkom till domstolen den 2 juni 2014, i målet

Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.)

mot

Tyco Integrated Security SL,

Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA,

meddelar

DOMSTOLEN (tredje avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden M. Ilešič samt domarna A. Ó Caoimh (referent), C. Toader, E. Jarašiūnas och C.G. Fernlund,

generaladvokat: Y. Bot,

justitiesekreterare: förste handläggaren M. Ferreira,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 22 april 2015,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.), genom E. Lillo Pérez och F. Gualda Alcalá, abogados,
- Tyco Integrated Security SL och Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA, genom J. Martínez Pérez de Espinosa, abogado,
- Spaniens regering, genom J. García-Valdecasas Dorrego, i egenskap av ombud,

* Rättegångsspråk:spanska.

- Tjeckiens regering, genom M. Smolek, i egenskap av ombud,
 - Italiens regering, genom G. Palmieri, i egenskap av ombud, biträdd av F. Varrone, avvocato dello Stato,
 - Förenade kungarikets regering, genom L. Christie och L. Barfoot, båda i egenskap av ombud, biträdda av S. Lee, Q.C, och G. Facenna, Barrister-at-Law,
 - Europeiska kommissionen, genom M. van Beek och N. Ruiz García, båda i egenskap av ombud,
- och efter att den 11 juni 2015 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,
följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 2 led 1 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EUT L 299, s. 9).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan å ena sidan Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.) och å andra sidan Tyco Integrated Security SL och Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA (nedan gemensamt kallade Tyco). Målet gäller Tycos beslut att inte anse att den dagliga restiden för bolagets anställda mellan bostaden och den första respektive den sista kunden som arbetsgivaren anvisat (nedan kallad restiden mellan bostaden och kunderna) utgör arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i nämnda direktiv.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

- 3 Skäl 4 i direktiv 2004/88 anges följande:
”Arbetstagarnas säkerhet, hygien och hälsa på arbetsplatsen är ett mål som inte bör vara underkastat rent ekonomiska hänsyn.”
- 4 I artikel 1 i nämnda direktiv föreskrivs följande:
”1. I detta direktiv föreskrivs minimikrav på säkerhet och hälsa vid förläggningen av arbetstiden.
2. Detta direktiv är tillämpligt på
 - a) minimitider för dygnsvila, veckovila och årlig semester, vidare på raster och begränsning av veckoarbetstiden, samt
 - b) vissa former av nattarbete, skiftarbete och arbetsrytm.
3. Detta direktiv skall tillämpas på all verksamhet, såväl offentlig som privat, i den betydelse som avses i artikel 2 i [rådets direktiv 89/391/EEG av den 12 juni 1989 om åtgärder för att främja förbättringar av arbetstagarnas säkerhet och hälsa i arbetet (EGT L 183, s. 1; svensk specialutgåva, område 5, volym 4, s. 146)], utan att det påverkar tillämpningen av artiklarna 14, 17, 18 och 19 i detta direktiv.

...

4. Bestämmelserna i direktiv 89/391... är fullt tillämpliga på de fall som avses i punkt 2 utan att det påverkar tillämpningen av strängare eller mer detaljerade bestämmelser i det här direktivet”.

5 Artikel 2 i nämnda direktiv har rubriken ”Definitioner”. Artikel 2 leden 1 och 2 har följande lydelse:

”I detta direktiv används följande beteckningar med de betydelser som här anges:

1. *arbetstid*: all tid i enlighet med nationell lagstiftning eller praxis då arbetstagaren står till arbetsgivarens förfogande samt därvid utför aktiviteter eller uppgifter.

2. *viloperiod*: varje period som inte är arbetstid.”

6 Artikel 3 i samma direktiv, som har rubriken ”Dygnsvila”, har följande lydelse:

”Medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som behövs för att se till att varje arbetstagare får minst elva timmars sammanhängande ledighet per 24-timmarsperiod.”

Spansk rätt

7 I artikel 34.1, 34.3 och 34.5 i lagen om arbetstagares ställning, i dess lydelse enligt kungligt lagstiftningsdekret 1/1995 om godkännande av ändringar av ordalydelsen i lagen om arbetstagares ställning (Real Decreto Legislativo 1/1995 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley del Estatuto de los Trabajadores), av den 24 mars 1995 (BOE nr 75, av den 29 mars 1995, s. 9654), föreskrivs följande:

”1. Bestämmelser om arbetstidens längd ska fastställas i kollektivavtal eller i anställningsavtal.

Den ordinarie arbetstiden får i genomsnitt inte överstiga 40 timmar per effektiv arbetsvecka beräknat per år.

...

3. Minst 12 timmar ska förflyta mellan slutet av en arbetsdag och början av följande arbetsdag.

Antalet ordinarie arbetstimmar av faktiskt arbete får inte överstiga 9 timmar per dag, såvida inte en annan fördelning av den dagliga arbetstiden har fastställts i kollektivavtal eller annars i avtal mellan företaget och representanter för arbetstagarna, varvid vilan mellan arbetsdagar under alla omständigheter ska iakttas.

...

5. Arbetstiden ska beräknas så, att arbetstagaren befinner sig på sin arbetsplats såväl när den dagliga arbetstiden påbörjas som när den avslutas.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågan

8 Tyco bedriver i merparten av de spanska provinserna verksamhet som består i installation och underhåll av säkerhetssystem i form av inbrotts- och stöldlarm.

- 9 Under år 2011 stängde Tyco sina provinskontor (nedan kallade de regionala kontoren) och de anställda kom att tillhöra huvudkontoret i Madrid (Spanien).
- 10 Teknikerna som är anställda av Tyco installerar och underhåller säkerhetsanordningar i privata hus samt i industriella och kommersiella anläggningar som är belägna i det geografiska område som dessa tekniker tillhör, och som omfattar hela eller en del av den provins som de arbetar i, eller till och med flera provinser.
- 11 Dessa arbetstagare förfogar över en tjänstebil med vilka de dagligen reser från bostaden till de platser där de ska utföra installations- eller underhållsarbeten på säkerhetssystem. De använder samma fordon för att återvända hem efter att ha avslutat sin arbetsdag.
- 12 Enligt den hänskjutande domstolen kan avståndet mellan en arbetstagares bostad och den plats där denne ska utföra ett arbete variera i stor utsträckning och ibland överstiga 100 kilometer. Samma domstol ger exempel på ett fall där restiden mellan bostaden och kunderna uppgått till tre timmar på grund av trafikintensiteten.
- 13 Samma arbetstagare ska även en eller flera gånger i veckan åka till ett transportlogistikkontor i närheten av deras hem för att hämta material, anordningar och lösa delar som de behöver i sitt arbete.
- 14 För att utföra sina uppgifter har de arbetstagare som är aktuella i det nationella målet tillgång till en mobiltelefon för att kunna kommunicera med huvudkontoret i Madrid på distans. Med en installerad applikation i telefonen kan arbetstagarna varje dag innan arbetsdagen påbörjas ta emot en färdplan över de olika platser som de ska besöka under dagen inom det geografiska område där arbetstagaren är verksam, och över tidpunkterna för kundmötena. Med hjälp av en annan applikation antecknar arbetstagarna uppgifterna om de arbeten som utförts och skickar dem till Tyco, i syfte att registrera de problem som uppstått och de åtgärder som vidtagits.
- 15 Den hänskjutande domstolen har påpekat att Tyco inte betraktar restiden mellan bostaden och kunderna såsom arbetstid utan i stället som vilotid.
- 16 Enligt samma domstol beräknar Tyco den dagliga arbetstiden såsom den tid som förflyter mellan tidpunkten då den anställde ankommer hos dagens första kund och tidpunkten då den anställde lämnar den sista kunden. Endast den tid som tillbringas hos kunden och den tid det tar att förflytta sig mellan kunderna medtas i beräkningen. Innan de regionala kontoren stängde räknade Tyco emellertid den dagliga arbetstiden från och med tidpunkten då de anställda kom till dessa kontor för att få tillgång till sin tjänstebil, förteckningen över kunder att besöka och färdplanen till och med den tidpunkt då de anställda kom tillbaka till kontoret för att lämna tillbaka tjänstebilen.
- 17 Samma domstol anser att begreppen arbetstid och vilotid i direktiv 2003/88 är motsatta begrepp, och därmed är det enligt direktivet inte möjligt att beakta något mellanting. Den hänskjutande domstolen har även påpekat att restiden mellan bostaden och kunderna inte betraktas som arbetstid i artikel 34.5 i lagen om arbetstagares ställning i dess lydelse enligt kungligt lagstiftningsdekret 1/1995. Den nationella lagstiftaren har, enligt den hänskjutande domstolen, valt denna lösning, eftersom lagstiftaren ansåg att arbetstagaren är fri att välja var han eller hon vill bo, vilket innebär att det är arbetstagaren själv som bestämmer avståndet – kortare eller längre – mellan arbetsplatsen och bostaden utifrån sina möjligheter.
- 18 Den hänskjutande domstolen har påpekat att i fallet med mobila arbetstagare inom sektorn för vägtransport måste denna uppfattning nyanseras. Den nationella lagstiftaren förefaller nämligen ha ansett att för denna kategori av arbetstagare utgörs deras arbetsplats av själva fordonet och därför

betraktas den tid som dessa arbetstagare förflyttar sig som arbetstid. Den hänskjutande domstolen undrar således om situationen för de arbetstagare som är aktuella i det nationella målet kan liknas vid situationen för de mobila arbetstagarna inom vägtransportsektorn.

- 19 Enligt samma domstol innebär den omständigheten att förevarande arbetstagare några timmar före besöket informeras på sina mobiltelefoner om den sträcka de ska köra och om de specifika tjänster som de ska tillhandahålla kunderna, att de inte längre kan anpassa sitt privatliv och sin boställningsort med hänsyn till närheten till arbetsplatsen, eftersom denna varierar från dag till dag. Av detta följer att restiden mellan bostaden och kunderna inte kan betraktas som vilotid med beaktande av bland annat det syfte att skydda arbetstagares säkerhet och hälsa vilket eftersträvas i direktiv 2003/88. Vidare är det enligt den hänskjutande domstolen inte heller fråga om tid under vilken arbetstagaren i egentlig mening står till arbetsgivarens förfogande för att anförtros någon annan uppgift än att förflytta sig. Det är dock oklart om restiden mellan bostaden och kunderna ska anses som arbetstid eller vilotid enligt direktivet.
- 20 Mot denna bakgrund beslutade den nationella domstolen att vilandeförklara målet och ställa följande fråga till domstolen:

”Ska artikel 2 i direktiv 2003/88 tolkas så, att restiden i början och i slutet av en arbetsdag för en arbetstagare som inte har en fast bestämd arbetsplats, utan som varje dag reser från sin bostad till platsen för en av företagets kunder, vilken skiljer sig åt varje dag, och som återvänder hem från platsen för en annan kund vilken också varierar (enligt en resväg eller lista som fastställts av företaget föregående dag) inom gränserna för ett mer eller mindre omfattande geografiskt område, under de omständigheter i det nationella målet som det redogjorts för, ska anses utgöra ’arbetstid’ enligt definition av detta begrepp i nämnda artikel i direktivet, eller ska denna tid tvärtom anses utgöra en ’viloperiod’?”

Prövning av tolkningsfrågan

- 21 Den hänskjutande domstolen har ställt sin fråga för att få klarhet i huruvida artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att under sådana omständigheter som dem som är aktuella i det nationella målet där arbetstagarna inte har någon fast bestämd arbetsplats eller arbetsplats där arbetet vanligtvis utförs, utgör arbetstagarnas restid mellan bostaden och kunderna arbetstid i den mening som avses i bestämmelsen.
- 22 Domstolen påpekar inledningsvis att eftersom artiklarna 1–8 i nämnda direktiv i stort sett är identiska med artiklarna 1–8 i rådets direktiv 93/104/EG av den 23 november 1993 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EGT L 307, s. 18), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/34/EG av den 22 juni 2000 (EGT L 195, s. 41), är domstolens tolkning av sistnämnda artiklar fullt överförbar på de ovannämnda artiklarna i direktiv 2003/88 (se, för ett liknande resonemang, dom Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, punkt 32, och beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 39).
- 23 Direktiv 2003/88 syftar till att föreskriva minimikrav för att förbättra arbetstagarnas livs- och arbetsvillkor genom en tillnärmning av nationella lagstiftningar om i synnerhet arbetstidens längd. Denna harmonisering på unionsnivå av arbetstidens förläggning syftar till att säkerställa ett bättre skydd för arbetstagarnas säkerhet och hälsa genom att låta dem åtnjuta viloperioder av viss kortaste längd – särskilt per dag och vecka – och adekvata raster, och genom att föreskriva en längsta genomsnittlig veckoarbetstid på 48 timmar, vilket utgör den maximala arbetstiden, varvid det uttryckligen anges att den inbegriper övertid (se dom BECTU, C-173/99, EU:C:2001:356, punkterna 37 och 38, dom Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, punkt 46, och beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 40).

- 24 Direktivets föreskrifter angående längsta tillåtna arbetstid och kortast tillåtna vilotid utgör regler i unionens sociala regelverk, vilka är av särskild betydelse och vilka, såsom minimiföreskrifter för att säkerställa skyddet av arbetstagarnas säkerhet och hälsa, ska komma varje arbetstagare till godo (dom Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkt 49 och där angiven rättspraxis, samt beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 41).
- 25 Vad särskilt beträffar begreppet arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 har domstolen upprepade gånger funnit att begreppet i direktivet definieras som all tid i enlighet med nationell lagstiftning eller praxis då arbetstagaren står till arbetsgivarens förfogande samt därvid utför aktiviteter eller uppgifter och att begreppet ska förstås så, att det står i motsats till begreppet viloperiod, eftersom dessa två begrepp tar ut varandra (dom Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, punkt 48; dom Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkt 42, beslut Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, punkt 24, och beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 42).
- 26 Domstolen konstaterar i detta sammanhang att direktivet inte föreskriver något mellanting mellan arbetstid och viloperioder (se, för ett liknande resonemang, dom Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkt 43, beslut Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, punkt 25, och beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 43).
- 27 Det följer härvid av domstolens praxis att begreppen arbetstid och viloperiod, i den mening som avses i direktiv 2003/88, utgör unionsrättsliga begrepp som ska definieras objektivt, med hänvisning till direktivets system och ändamål, som är att fastställa minimiregler för att förbättra arbetstagares livs- och arbetsvillkor. Det är nämligen endast genom en sådan fristående tolkning som det kan säkerställas att direktivet blir fullt verksamt och att nämnda begrepp kommer att tillämpas enhetligt i alla medlemsstater (se dom Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkterna 44 och 45, beslut Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, punkt 26, och beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 44).
- 28 Artikel 2 i samma direktiv ingår slutligen inte bland de bestämmelser i direktivet som det får göras undantag från (se beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 45).
- 29 För att besvara den ställda tolkningsfrågan kommer domstolen att pröva om rekvisiten i begreppet arbetstid – i en sådan situation som den som är aktuell i det nationella målet –, vilka återges i punkt 25 ovan, är uppfyllda eller inte under restiden mellan bostaden och kunderna och följaktligen om denna tid ska betraktas som arbetstid eller vilotid.
- 30 Vad gäller det första rekvisitet i begreppet arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88, det vill säga att arbetstagaren ska utföra aktiviteter eller uppgifter, gör domstolen följande bedömning. Det har inte bestritts att innan Tyco beslutade att stänga de regionala kontoren ansåg nämnde arbetsgivare att arbetstagarnas restid mellan de regionala kontoren och dagens första respektive sista kund utgjorde arbetstid. Restiden mellan bostaden och det regionala kontoret vid arbetsdagens början respektive slut ansågs däremot inte som arbetstid. Det är för övrigt utrett att före detta beslut infann sig de arbetstagare som är aktuella i det nationella målet varje dag på dessa kontor för att hämta de fordon som Tyco ställde till deras förfogande och påbörja arbetsdagen. Arbetstagarna avslutade även arbetsdagen på dessa kontor.
- 31 Tyco anser att arbetstagarnas restid mellan bostaden och kunderna inte kan betraktas som arbetstid i den mening som avses i nämnda bestämmelse därför att även om arbetstagarna måste resa för att besöka de kunder som arbetsgivaren har anvisat omfattar deras aktiviteter och uppgifter att utföra tekniska installationer och underhåll av säkerhetssystem hos kunderna. Under restiden mellan bostaden och kunderna utför arbetstagarna inte sina aktiviteter och uppgifter.
- 32 Detta argument kan inte godtas. Domstolen delar generaladvokatens ståndpunkt i punkt 38 i dennes förslag till avgörande att den tid det tar för arbetstagare, med en anställning såsom den som är aktuell i det nationella målet, att infinna sig hos de kunder som arbetsgivaren anvisar är ett nödvändigt medel

för att arbetstagarna ska kunna utföra tekniska arbeten hos kunderna. Om restiden inte beaktades skulle det innebära att en arbetsgivare såsom Tyco kunna kräva att endast den tid som använts för att installera och underhålla säkerhetssystem omfattas av begreppet arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88, vilket skulle leda till att begreppet förvanskades och undergräva syftet att skydda arbetstagarnas säkerhet och hälsa.

- 33 Det faktum att Tyco betraktade de aktuella arbetstagarnas resor i början respektive i slutet av arbetsdagen till eller från kunderna såsom arbetstid innan de regionala kontoren stängdes visar för övrigt att uppgiften att köra ett fordon från ett regionalt kontor till den första kunden och sedan från den sista kunden till samma regionala kontor tidigare ingick i arbetstagarnas aktiviteter och uppgifter. Resornas natur har dock inte förändrats sedan stängningen av de regionala kontoren. Endast den punkt varifrån resan utgår har ändrats.
- 34 Arbetstagare som befinner sig i en situation såsom den som är aktuell i det nationella målet måste under dessa omständigheter anses utföra sina aktiviteter eller uppgifter under restiden mellan bostaden och kunderna.
- 35 Vad gäller det andra rekvisitet i begreppet arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88, det vill säga att arbetstagaren ska stå till arbetsgivarens förfogande under denna tid, finner domstolen anledning att erinra om följande. Den avgörande faktorn är att arbetstagaren måste vara fysiskt närvarande på en plats som arbetsgivaren bestämmer och hålla sig tillgänglig, så att han eller hon omedelbart kan tillhandahålla lämpliga tjänster när behov uppkommer (se, för ett liknande resonemang, dom Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkt 48, beslut Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, punkt 28, och beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkt 63).
- 36 För att en arbetstagare ska anses stå till sin arbetsgivares förfogande krävs det att arbetstagaren befinner sig i en situation där han eller hon har en rättslig skyldighet att följa arbetsgivarens instruktioner och utöva sin verksamhet för denna.
- 37 Det följer däremot av domstolens praxis att möjligheten för arbetstagarna att förfoga över sin tid utan större inskränkningar och ägna sig åt sina egna intressen är en omständighet som kan visa att den aktuella tiden inte utgör arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88 (se, för ett liknande resonemang, dom Simap, C-303/98, EU:C:2000:528, punkt 50).
- 38 I förevarande fall framgår det av de preciseringar som Tyco lämnade vid förhandlingen att det är bolaget som bestämmer förteckningen med kunder samt i vilken ordning de aktuella arbetstagarna ska besöka dem. Det är även Tyco som beslutar om hur dags kundbesöken ska ske. Tyco uppgav likaså att även om varje arbetstagare i det nationella målet försetts med en mobiltelefon – på vilken deras färdväg meddelas före arbetsdagens början – är arbetstagarna inte skyldiga att ha telefonen påslagen under restiden mellan bostaden och kunderna. Färdvägen för att infinna sig hos kunderna bestäms således inte av Tyco. Det står de aktuella arbetstagarna fritt att bege sig dit enligt den färdväg som de själva bestämmer. De kan följaktligen själva organisera sin restid.
- 39 Domstolen konstaterar härvid att under restiden mellan bostaden och kunderna har arbetstagare som befinner sig i en situation såsom den som är aktuell i det nationella målet en viss frihet som de inte har under den tid då de utför arbete hos en kund, under förutsättning att de kommer till den anvisade kunden på det klockslag som arbetsgivaren har överenskommit. Det framgår dock av handlingarna i målet att denna frihet förelåg redan innan de regionala kontoren stängdes då restiden räknades som arbetstid från och med ankomsten till de regionala kontoren. Det enda som ändrats är den plats från vilken resan till kunderna utgår. En sådan förändring ändrar emellertid inte den rättsliga beskaffenheten av arbetstagarnas skyldighet att följa arbetsgivarens instruktioner. Under resorna omfattas arbetstagarna av arbetsgivarens instruktioner som kan ändra den ordning i vilken kunderna ska besökas eller ställa in respektive lägga till ett kundbesök. Domstolen finner under alla

omständigheter att under den nödvändiga restiden – vilken för det mesta inte kan avkortas – har dessa arbetstagare ingen möjlighet att fritt förfoga över sin tid och ägna sig åt sina egna intressen. De står således till arbetsgivarens förfogande.

- 40 Tyco, den spanska regeringen och Förenade kungarikets regering har uttryckt farhågor för att sådana arbetstagare ägnar sig åt personliga göromål i början respektive slutet av dagen. Sådana farhågor påverkar emellertid inte restidens rättsliga beskaffenhet. Det ankommer i en sådan situation som den som är aktuell i det nationella målet på arbetsgivaren att införa nödvändiga kontrollinstrument för att förhindra eventuella missbruk.
- 41 Det var nämligen redan möjligt att ägna sig åt sådana personliga göromål innan de regionala kontoren stängdes. Såsom vidare följer av skäl 4 i direktiv 2003/98 bör syftet med direktivet inte vara underkastat rent ekonomiska hänsyn. Tyco påpekade för övrigt vid förhandlingen inför domstolen att användningen av de kreditkort som Tyco förser sina anställda med är begränsad till betalning av drivmedel avsett att användas i tjänsten för de fordon som ställs till arbetstagarnas förfogande. Tyco förfogar således över ett sätt, bland flera andra, att kontrollera arbetstagarnas förflyttningar.
- 42 Denna typ av kontroller kan förvisso ge upphov till ytterligare en börda för ett företag som befinner sig i samma situation som Tyco. Det måste dock erinras om att den bördan är en ofrånkomlig följd av beslutet att stänga de regionala kontoren. Däremot skulle det strida mot syftet att skydda arbetstagares säkerhet och hälsa som eftersträvas i direktivet om beslutet ledde till att hela denna börda överfördes på Tycos anställda.
- 43 Vad gäller det tredje rekvisitet i begreppet arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88, det vill säga att arbetstagaren ska befinna sig på arbetsplatsen under den aktuella perioden, gör domstolen följande bedömning. Om en arbetstagare inte längre har en fast bestämd arbetsplats utan utför sina aktiviteter eller uppgifter under restiden till eller från en kund, ska nämnde arbetstagare, såsom följer av punkt 34 ovan, anses befinna sig på arbetsplatsen under denna tid. Med hänsyn till att resorna utgör en ofrånkomlig del av ställningen som arbetstagare utan en fast bestämd arbetsplats eller arbetsplats där arbetet vanligtvis utförs, kan dessa arbetstagares arbetsplats, såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 48 sitt förslag till avgörande, inte vara begränsad till den plats där dessa arbetstagare rent fysiskt utför sitt arbete hos arbetsgivarens kunder.
- 44 Denna bedömning ändras inte av att arbetstagarna – i en sådan situation som den som är aktuell i det nationella målet – påbörjar respektive avslutar resorna i bostaden. Detta förhållande är nämligen en direkt följd av beslutet att stänga de regionala kontoren och inte av arbetstagarnas vilja. Eftersom de har förlorat möjligheten att fritt bestämma avståndet mellan bostaden och den plats där arbetsdagen vanligen börjar respektive slutar, kan de inte tvingas att ikläda sig ansvaret för arbetsgivarens val att stänga dessa kontor.
- 45 Ett sådant resultat skulle även strida mot syftet att skydda arbetstagares säkerhet och hälsa vilket eftersträvas i direktiv 2003/88. Detta syfte omfattar nödvändigheten att garantera arbetstagare en minsta viloperiod. Det skulle nämligen strida mot direktivet att viloperioden för arbetstagare som inte har någon fast bestämd arbetsplats eller en arbetsplats där arbetet vanligtvis utförs blir förkortad på grund av att restiden mellan bostaden och kunderna inte omfattas av begreppet arbetstid i en mening som avses i artikel 2 led 1 i nämnda direktiv.
- 46 Det följer av ovannämnda överväganden att när arbetstagare befinner sig i sådana omständigheter som dem som är aktuella i det nationella målet och använder en tjänstebil för att bege sig från bostaden för att infinna sig hos en kund som arbetsgivaren har anvisat eller för att återvända till bostaden från en sådan kund eller för att resa från en sådan kund till en annan under arbetsdagen ska arbetstagarna – under dessa resor – anses vara på arbetsplatsen i den mening som avses i artikel 2 led 1 i samma direktiv.

- 47 Bedömningen ändras inte av det argument som Förenade kungariket har framfört, nämligen att det skulle leda till en ofrånkomlig kostnadsökning för bland annat Tyco. Det räcker i detta avseende att påpeka att även om restiden ska anses som arbetstid under de särskilda omständigheter som råder i det nationella målet, står det Tyco fritt att fastställa vilken lön som ska utgå under restiden mellan bostaden och kunderna.
- 48 Det räcker emellertid att erinra om att med undantag för det särskilda fall beträffande årlig betald semester som föreskrivs i artikel 7.1 i direktiv 2003/88, regleras enligt domstolens praxis endast vissa aspekter av arbetstidens förläggning i nämnda direktiv. Det är därför i princip inte tillämpligt på arbetstagares lön (se dom Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkt 38, beslut Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, punkt 32, och beslut Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, punkterna 81 och 83).
- 49 Hur arbetstagare som befinner sig i en sådan situation som den som är aktuell i det nationella målet ska avlönas omfattas inte av det nämnda direktivet utan regleras av relevanta bestämmelser i nationella rätt.
- 50 Mot denna bakgrund ska den ställda tolkningsfrågan besvaras på följande sätt. Artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att under sådana omständigheter som dem som är aktuella i det nationella målet där arbetstagarna inte har någon fast bestämd arbetsplats eller arbetsplats där arbetet vanligtvis utförs, utgör arbetstagarnas dagliga restid mellan bostaden och den första respektive den sista kund som arbetsgivaren anvisat arbetstid i den mening som avses i bestämmelsen.

Rättegångskostnader

- 51 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (tredje avdelningen) följande:

Artikel 2 led 1 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden ska tolkas så, att under sådana omständigheter som dem som är aktuella i det nationella målet där arbetstagarna inte har någon fast bestämd arbetsplats eller arbetsplats där arbetet vanligtvis utförs, utgör arbetstagarnas dagliga restid mellan bostaden och den första respektive den sista kund som arbetsgivaren anvisat arbetstid i den mening som avses i bestämmelsen.

Underskrifter